

Soukromí jako obřad
Rituály a ceremoniál na dvoře
Anny Jagellonské

JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ (Praha)

Jednou z forem ceremoniálu, těsně svázanou s úzkou společenskou skupinou a sloužící často jako model chování pro ostatní komunity, byl systém obřadů, který se postupem doby vyvinul v okruhu panovníka a jeho dvora.¹ Pravidla tohoto dvorského ceremoniálu, jež měla svůj původ v liturgických obřadech raného novověku, určovala chování jednotlivců a celých skupin lidí žijících nebo pracujících trvale či dočasně v okolí panovníka a jeho rodiny. Tyto normy odrážely a současně potvrzovaly společenskou hierarchii a z ní vyplývající práva a povinnosti jednotlivých členů dvora, jejich vzájemné relace a vztah k panovníkovi. Komunikační soustavu, tedy jakousi „choreografii dvorské společnosti“,² vytvářel zpravidla vládce, k čemuž využíval často tradiční zvyklosti, které podle aktuální potřeby měnil nebo naopak potvrzoval.

V rámci tohoto systému byl každý úkon součástí představení, které symbolicky vyjadřovalo postavení a úlohu zúčastněných osob. Důležitá byla vizuální, často nonverbální složka ceremoniálu. Pokud byla používána řeč, pak většinou pro zajištění kontinuity a posloupnosti jednotlivých úkonů v rámci obřadu.³ Logickým důsledkem pak byla skutečnost, že pro jeho realizaci bylo nutné obecnstvo (jako ostatně v případě většiny forem ceremonií) a spolupráce všech zúčastněných. Tyto „veřejné“ inscenace lze pak nadále typologizovat nejen podle příležitosti, k jaké byly pořádány, ale zejména podle míry četnosti, která v sobě již tento prvek účelovosti obsahovala. Podle tohoto kritéria lze pak ceremonie, popřípadě rituály na dvorech dělit na každodenní, které vyplño-

¹ Srov. heslo *Zeremoniell* v Lexikon des Mittelalters IX, München 1998, s. 546–580, na s. 553–555 k dvorskému ceremoniálu ve střední Evropě.

² JÖRG JOCHEN BERNS, *Die Festkultur der deutschen Höfe zwischen 1580 und 1730. Eine Problem-skizze in typologischer Absicht*, Germanisch-romanische Monatsschrift 65/1984, s. 295–311, zde s. 300. K problematice rozdílu mezi ceremonií a rituálem a k úloze mluveného projevu v průběhu dvorního ceremoniálu GEORG BRAUNGART, *Die höfische Rede im zeremoniellen Ablauf: Fremdkörper oder Kern?*, in: *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, (edd.) Jörg Jochen Berns, Thomas Rahn, Tübingen 1995, s. 198–208.

³ G. BRAUNGART, *Die höfische Rede im zeremoniellen Ablauf: Fremdkörper oder Kern?*, s. 206.

valy často zcela stereotypně panovníkovu privátní i státnickou (veřejnou) sféru, dále pravidelně se v roce opakující (často v závislosti na církevních svátcích či státnických povinnostech), obřady prováděné jednou za život (křest, korunovace, pohřeb atd.) a pouze příležitostně – například slavnostní vjezdy, přijímání cizích poselstev, rodinné či státnické oslavy apod.

Při sledování jednotlivých typů těchto ceremonií, vztahujících se k životu českých a evropských panovníků a jejich sociálních okruhů, lze v návaznosti na dochování pramenů sledovat relativně spolehlivě především obřady, jejichž mimořádnost vyvolala potřebu je zaznamenat. Soukromý život vládců a každodenní provoz na dvoře leží však stále ve stínu našeho poznání, což je zaviněno právě absencí patřičné dokumentace. V době vrcholného středověku, kdy se zázemí panovníka rozrůstalo a stále více bylo využíváno pro potřeby reprezentace a demonstrace politické moci, docházelo k potřebě kodifikovat ceremoniální řád. Zvyšující se počet členů dvora, často tvořící složité hierarchicky utvářené struktury, přispěl k formování nejen speciálních úřadů, jejichž nositelé zabezpečovali náležitý průběh obřadů či rituálů, které byly nedílnou součástí ceremoniálního protokolu, ale také ke vzniku písemných pořízení, která sloužila jako návod k chování a ve svých důsledcích měla zabránit případným konfliktům uvnitř společnosti či řešit jiné, například správní nebo ekonomické problémy spojené s provozem dvora. Pro tyto dokumenty, tzv. dvorské řády (*Hofordnungen*), je v období končícího středověku a počátku novověku charakteristické, že ve svém obsahu prakticky neoddělovaly privátní sféru od veřejné, tzn. že ustanovení o činnosti lidí, kteří panovníka obsluhovali a starali se o jeho domácnost a soukromý život, byla zahrnuta do kodifikujících norem prakticky společně s ustanoveními o činnosti jednotlivých vládních či správních úřadů, jež byly v této době také nedílnou součástí dvora. Protože řády vydávali panovníci pro interní potřebu, týkal se obsah těchto dokumentů, majících právní platnost, především sociálního prostředí, jež vladaře obklopovalo. O vlastním jednání panovníka vypovídaly tyto prameny většinou jen druhotně, a tedy mezerovitě. Jejich existence je v Evropě doložena prakticky od 13. století, v hojně míře pak od počátku 15. století.⁴ Prvním dochovaným pokusem o vytvoření závazné normy chodu panovníkého dvora jako celku ve střední Evropě je však až řád císaře Maxmiliána I. z roku 1518 (*Innsbrucker Libell*), který však nikdy nevstoupil v platnost.⁵ A tak lze existenci dokumentů, jejichž ustanovení řešila každodenní provoz v okolí panovníka, spojit v této oblasti až se jménem Ferdinanda I. Habsburského, jehož první známý a dochovaný řád pochází z roku 1527 a druhý z roku 1537.⁶

⁴ Problematice dvorských řádů je věnován sborník *Höfe und Hofordnungen 1200-1600*, (edd.) HOLGER KRUSE, WERNER PARAVICINI, Sigmaringen 1999. Obecně k rozboru řádů jako pramenů v tomto sborníku zejména MILOŠ VEC, *Hofordnungen. Versuch einer rechtshistorischen Funktionsanalyse. Zu einem Beispiel spätmittelalterlicher Normsetzung*, s. 43-64. K dvorským řádům v rakouských zemích v 15. století PAUL-JOACHIM HEINIG, *Theorie und Praxis der „höfischen Ordnung“ unter Friedrich III. und Maximilian I.*, s. 223-243; MICHAIL BOJCOV, *Sitten und Verhaltensformen am Innsbrucker Hof des 15. Jahrhunderts im Spiegel der Hofordnungen*, s. 243-284.

⁵ THOMAS FELLNER, *Die österreichische Zentralverwaltung, I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*, díl 2, s. 84-100; IVAN VON ŽOLGER, *Der Hofstaat des Hauses Österreich*, Wien-Leipzig 1917, s. 34-39.

⁶ EDUARD ROSENTHAL, *Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. Das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien. Ein Beitrag zur Geschichte des Verwaltungsrechts*, Wien 1887; T. FELLNER, *Die österreichische Zentralverwaltung*, díl 1/2, s. 100-126.

Není jistě pochyb o tom, že i na ženských dvorech hrály obřady důležitou roli, jež byla, stejně jako funkce celého dvorského aparátu, v mnohém specifická.⁷ Zatímco úloha panovníkova dvora byla především politicko-správní, reprezentační a obranná, převažovaly na dvoře jeho manželky či dcery úřady uspokojující především jejich osobní potřeby. Proto se zde setkáváme především s komornými, pradlenami, krejčím, ševcem a s personálem v kuchyních, sklepích a stájích. Velký význam však měly na dvorech, v jejichž čele stály ženy, úřady demonstující jejich významné společenské postavení. K nim patřily dvorní dámy, služebníci u tabule, pážata a další, jejichž nositelé se rekrutovali výlučně z řad šlechty. Struktura těchto dvorů, které byly co do počtu členů menší než dvory panovníků, byla koncipována tak, aby žena byla v běžném denním životě soběstačná. Ženské dvory byly ze správně-politického hlediska dvory satelitními, tzn. formálně tvořily samostatné celky, ale jejich zřizovatelem a často zcela nebo alespoň částečně jejich financovatelem byl panovník, s jehož dvorem byly mnohdy v některých úradech personálně propojené. Protože vladař také zasahoval do jejich struktury a organizace, tzn. vydával dvorské řády i pro členy své rodiny, jsme často o životě na dvoře žen informováni lépe, než je tomu v případě jejich mužských protějšků.

K nejstarším pramenům, dávajícím nahlédnout do života na dvoře žen, patří dva dvorské řády z let 1519 a 1526, které byly sepsány pro Annu Jagellonskou, dceru českého a uherského krále Vladislava II. a pozdější manželku Ferdinanda I. Habsburského, známou jako hlavní protagonistku politické hry o český a uherský královský trůn v roce 1526. Texty obou dokumentů nás seznamují nejen se strukturou, personálním složením a rozsahem jejího dvora, ale mohou pomoci odpovědět i na některé otázky týkající se obecně problematiky ženských dvorů. K jednomu ze zásadních problémů patří především nevyjasněnost účelu dvorského ceremoniálu. Bylo jeho smyslem pouze symbolicky vyjádřit výjimečnost společenského postavení těchto žen, nebo měl také ryze praktický význam – například vliv na prostorové uspořádání jejich obydlí? S tím souvisí i další otázka, do jaké míry a jakými výrazovými prostředky svazoval tento ceremoniál jejich soukromý život? A konečně, jak se pravidla, definující normativní chování žen, vyvíjela během života těch, jimž byla určena nebo jimiž byla vydávána?

V úvodu budiž řečeno, že osobnost Anny Jagellonské není dosud v historické literatuře zpracována a její osudy můžeme částečně vysledovat pouze na základě útržkovitých zpráv, zachycených především v monografiích věnovaných významným osobnostem, s nimiž byl osud této ženy spjat. Narodila se v Budíně roku 1503⁸ a brzy poté – ještě před narozením mladšího bratra Ludvíka v roce 1506 – byla zahájena jednání mezi králem Vladislavem a císařem Maxmiliánem I. o vzájemném propojení obou rodů – jagellonského a habsburského. Dlouholeté usilování Maxmiliána I. o získání

⁷ Ke dvorům královen ve středověku obecně AMALIE FÖSSEL, *Die Königin im mittelalterlichen Reich. Herrschaftsübungen, Herrschaftsrechte, Handlungsspielräume*, Stuttgart 2000, s. 81–92. K problematice ženských dvorů a k postavení žen u dvora srov. sborník z konference *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, (edd.) JAN HIRSCHBIEGEL, WERNER PARAVICINI, Stuttgart 2000, zde zejména obecně zaměřený úvodní text WERNER PARAVICINI, *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, s. 13–28, resp. závěrečné shrnutí problematiky GERT MELVILLE, *Nachwort: Ausschluß der Frau bei Hofe*, s. 463–471.

⁸ Jako místo narození je chybně uváděna Praha: EVA OBERMAYER-MARNACH, *Anna Jagello*, in: *Neue deutsche Biographie*, díl 1, München 1971, s. 299–300; BRIGITTE HAMANN, *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon*, Wien 1988, s. 53–54. K tomu srov. JOSEF MACEK, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991, s. 164.

politického vlivu nad sousedními státy rakouských zemí – Uherského království a zemí Koruny české – a o jejich začlenění do habsburských rodových držav se mělo naplnit sňatky obou dětí Vladislava s vnuky Maxmiliána I. Anna se měla stát manželkou Karla (pozdějšího císaře Karla V.) nebo jeho mladšího bratra Ferdinanda (I.) Habsburského a očekávaný syn Ludvík ženichem pro jejich sestru Marii. Potvrzení těchto předběžných ujednání v tzv. vídeňských smlouvách v roce 1515 rozhodla o budoucím osudu malé princezny.⁹ Od tohoto roku žila Anna společně se svou budoucí švagrovou Marií a také s Kateřinou, dcerou polského krále Zikmunda, v rakouských zemích, nejprve ve Vídni a poté v Maxmiliánově sídle v Innsbrucku. Přítomnost princezen v císařské rezidenci a možnost jejich kontroly dávaly Maxmiliánovi I. záruku, že politické sliby jejich otců budou dodrženy – mladé ženy zde byly tedy de facto chovány jako rukojmí. Svůj pobyt využily pro přípravu na roli manželek budoucích panovníků – tak ostatně znělo i oficiální zdůvodnění jejich internace.¹⁰

Byl-li pro Marii Habsburskou její ženich určen již v roce 1515, padlo definitivní rozhodnutí o volbě manžela Anny až v roce 1520 a konečného potvrzení se jí dostalo až v roce 1521, kdy byla v Linci slavena svatba mezi ní a arcivévodou Ferdinandem.¹¹ Anna se tak stala arcivévodkyní rakouskou, zatímco její švagrová Marie ještě v témže roce slavila v Prešpurku sňatek s Ludvíkem Jagollonských a stala se uherskou a českou královnou. Po bitvě u Moháče v roce 1526, kde zahynul bezdětný král Ludvík, se Ferdinand spolu s Annou snažili prosadit dědické nároky na oba uprázdněné trůny, jež byly v obou zemích přijaty rozporupně.¹² Z volebního klání na Pražském hradě však vyšel Ferdinand I. vítězně a na počátku roku 1527 byl spolu s Annou korunován v chrámu sv. Víta. Ve stejném roce byl manželský pár ozdoben svatoštěpánskou korunou také ve Stoličném Bělehradě.¹³ Od roku 1531, kdy byl Ferdinand jako zástupce Karla V. v Říši zvolen římským králem, byla Anna titulována také jako římská královna. Manželství,

⁹ K vídeňskému kongresu v roce 1515 HERMANN WIESFLECKER, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, München 1981, díl 4, s. 154–162; KRYSZTOF BACZKOWSKI, *Zjazd wiedeński 1515. Geneza, przebieg i znaczenie*, Warszawa 1975; MARIAN BISKUP, *Die Rivalität zwischen Jagiellonen und Habsburgern um die böhmische und die ungarische Krone im 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts*, Österreichische Osthefte 32/1990, s. 269–285.

¹⁰ K innsbruckému pobytu Anny a Marie ANNELIESE GATT, *Der Innsbrucker Hof zur Zeit Kaiser Maximilians I. 1493–1519*, Innsbruck 1943 (diss.); URSULA TAMUSSINO, *Maria von Ungarn. Ein Leben im Dienst der casa de Austria*, Graz–Wien–Köln 1998, s. 37–59; PAUL-JOACHIM HEINIG, *Um merer zucht und ordnung willen. Ein Ordnungsentwurf für das Frauenzimmer des Innsbrucker Hofes aus den ersten Tagen Kaiser Karls V. (1519)*, in: *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, s. 311–323.

¹¹ GERDA KOLLER, *Die Hochzeit Ferdinands I. in Linz*, Linz aktiv 24/1967, s. 19–26; GEORG HEILINGSETZER, *Ein Baustein zur Entstehung der Habsburgermonarchie. Die Hochzeit Erzherzog Ferdinands in Linz (1521)*, in: *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*, (ed.) Wilfried Seipel, Wien 2003, s. 67–74.

¹² K volbě Ferdinanda I. českým králem srov. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 1: 1526–1545, Praha 1877, s. 1–176. Dosud faktograficky cenná zůstává starší práce ANTONÍNA REZKA, *Zvolení a korunování Ferdinanda za krále českého*, Praha 1878. K ní srov. podrobnější německou verzi *Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen*, Praha 1878, s. 1–126; JOSEF JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*, Praha 1968, díl 1/1, s. 40–54. Nejnověji k tomuto téma PETR VOREL, *Velké dějiny země Koruny české*, díl 7: 1526–1618, Praha–Litomyšl 2005, s. 7–42.

¹³ Popis vjezdu Ferdinanda a Anny do Čech a korunovačního obřadu – *Sněmy české*, díl 1, s. 202–229; A. REZEK, *Zvolení a korunování Ferdinanda*, s. 109–125; TÝŽ, *Geschichte der Regierung Ferdinands I.*, s. 126–143.

z něhož se narodilo celkem 15 dětí, bylo již současníky považováno za šťastné. Po boku Ferdinanda prožila královna život bohatý nejen na osobní, ale i politické a kulturní události. Svého manžela často doprovázela na cestách nejen po rakouských zemích, ale také v zemích Koruny české, Uhrách a v římsko-německé říši, kam Ferdinanda přiváděly státnické povinnosti. Zemřela v roce 1547 v Praze při porodu svého patnáctého dítěte.

První zprávy o existenci dvorského okruhu Anny, který byl současně určen i pro Marii Habsburskou a na němž žila i Kateřina Jagellonská, máme z doby jejího innsbruckého pobytu. Podrobnosti o jeho složení a chodu nám poskytuje pramen, který je dnes uložen v Zemském archivu v Innsbrucku jako kodex č. 2470.¹⁴ Rukopis obsahuje v prvním oddíle nejen seznam dvorského personálu Anny a Marie,¹⁵ ale v části druhé také spis, který uvádí aktuální stav dvora a kodifikuje jeho řád.¹⁶ Tento pozdější dokument vznikl pravděpodobně roku 1519 z rozkazu císaře Karla V.,¹⁷ který po smrti Maxmiliána I. převzal péči a zodpovědnost za princezny. Účelem dvorského řádu bylo především vnést pořádek do života na innsbruckém dvoře, kde žily princezny sice bez dohledu panovníka, ale rozhodně nikoli osamocené,¹⁸ a také snížit náklady na jeho vedení. Vzorem pro jeho sepsání mohl být starší řád nebo jiný dokument,¹⁹ ale v každém případě se při stanovování jednotlivých zásad korigujících chování členů dvorské společnosti projevil vliv tradice na innsbruckém dvoře, jak o tom svědčí zmínky v textu. Jistá kontinuita je patrná i z personálního obsazení – některé služebnictvo z doby druhé manželky Maxmiliána I., Bianky Marie Sforzy, žijící v innsbruckém hradě v letech 1497–1510, přešlo o několik let později do služeb Anny a Marie.²⁰ Téměř osm-

¹⁴ Tiroler Landesarchiv Innsbruck, Cod. 2470. Jedná se o nsvázaný konvolut většinou nedatovaných dvorských seznamů či aktů účetní povahy, které se vztahují k rezidenci v Innsbrucku. Časově zahrnuje období let 1504–1519.

¹⁵ „Nebenstat kayserin und künigin frauenzimmerspersone, woher ain yede ist und was alters sy seyen“ – Tiroler Landesarchiv Innsbruck, Cod. 2470/I, [1518], sine loco, f. 1–13v, koncept, pozdější přípis asi z roku 1519.

¹⁶ Tiroler Landesarchiv Innsbruck, Cod. 2470/II, [1519], sine loco, f. 1–38v, koncept. Část tohoto pramene, pojednávající o instrukcích pro nejvyššího hofmistra a hofmistryni (*Ordnung hofmaisters und hofmaisterin, wie das frauenzimmer verwart sol werden*), f. 28r–33v, byla v historické literatuře již vytěžena: A. GATT, *Der Innsbrucker Hof*, s. 16, 40–41, nepřesná edice textu Anhang II. s. 195–197; U. TAMUSSINO, *Maria von Ungarn*, s. 45–47; P.-J. HEINIG, *Umb merer zucht*, který zasazuje text řádu do širších souvislostí, nově jej datuje do roku 1519 (s. 312) a jako přílohu vydává faksimili zmíněné části dokumentu.

¹⁷ Karel V. je v textu zmíněn jako římský a španělský král v souvislosti s vykonáním přísahy věrnosti členů dvora obou princezen – Cod. 2470/II, f. 34v.

¹⁸ Císař Maxmilián I. pobýval v letech 1516–1519 v Innsbrucku jen zřídka: v roce 1516 pouze ve dnech 9.–20. srpna a v roce 1518 navštívil Innsbruck třikrát: 18. března – 6. dubna, 19. dubna – 28. května a 2. listopadu – CHRISTOPH FRIED STÄLIN, *Aufenthaltsorte K. Maximilians I. seit seiner Alleinherrschaft 1493 bis zu seinem Tode 1519*, *Forschungen zur deutschen Geschichte* 1/1862, s. 347–383, 646–647. Z dalších pramenů je patrné, že innsbrucký Hofburg byl centrem společenského dění a v jeho zdech se vystřídalo mnoho návštěv – srov. zejména seznamy lidí u tabule z roku 1519: Cod. 2470/II, f. 54–62v.

¹⁹ Srov. *Innsbrucker Libell*, kde je zmínka o připravovaném řádu pro dvůr princezen – I. VON ŽOLGER, *Der Hofstaat des Hauses Österreich*, s. 34.

²⁰ Text se odvolává na poměry ve fraucimoru v době „der alten kayserin und erzherzog Sigismunts gemahl“, tzn. zřejmě císařovny Bianky Marie Sforzy, druhé manželky Maxmiliána I., a na poměry v době arcivévodky Zikmunda, panujícího v Tyrolsku († 1496), a jeho druhé manželky Kateřiny Saské († 1524) – Cod. 2470/II, f. 8v.

desátistránkový text je rozdělen do několika částí, které nás informují nejen o podobě, velikosti a složení dvora, ale také o hlavních zásadách ceremoniálu, tzn. o pravidlech, jimž byl život na dvoře podřízen. Poměrně početný dvůr (asi 130 členů) byl rozdělen na část ženskou, tzv. fraucimor, a mužskou. V čele fraucimoru stály dvě hofmistryně, obě šlechtického původu²¹ – jedna měla na starosti výchovu, případně obsluhu obou princezen a druhá skupinu dvorních dam, mladých neprovdaných dívek, jejichž počet se pohyboval mezi 25 a 30. Ty se dále dělily na urozené, jež pobývaly prakticky neustále v blízkosti princezen a mezi něž byla zařazena i malá Kateřina Jagellonská,²² a neurozené, jimž bývaly svěřeny drobné pracovní úkony a podle potřeby se zúčastňovaly i společenského života. Původ těchto dívek byl pestrý nejen ze sociálního, ale také z národnostního hlediska. Pocházely zejména z rakouských a uherských zemí, ale také ze španělského Nizozemí a z Čech. Úkolem hofmistra²³ bylo dohlížet nejen na dvořany a dvorskou čeleď, která byla tvořena výhradně muži, a organizovat jejich práci, ale náležel mu také vrchní dohled nad provozem celého dvora, včetně finančních záležitostí. Jemu byli podřízeni služebníci u tabule (jídloňoš a kráječ, „stabelmeister“, číšník a komorníci pečující o stříbrné nádoby), sekretář vyřizující korespondenci, pokladník (Pfennigschreiber), „hausmeister“, čeleď v kuchyni, stráž (trabanti), krejčí, hudebníci, švec, kaplani, taneční mistr, čeleď ve stájích a další.²⁴ Obě části dvora (dámská i pánská) byly striktně odděleny, a to nejen prostorově, ale především co do funkcí, jež plnily. Vztah mezi nimi řešil právě dvorský řád.

Komnaty fraucimoru, v nichž žily princezny a jejich dvorní dámy, musely být umístěny v patře nad místnostmi ostatních členů dvora. Tyto prostory byly určeny výhradně jim. Byly opatřeny několika přísně střeženými vchody – jiný vstup používaly princezny, jiný jejich komorné, jiný sloužil pro případné návštěvy.²⁵ Z mužů sem přicházeli pravidelně jen ti, kteří obsluhovali při jídle – „stabelmeister“, který dohlížel nad stolovacím ceremoniálem, komorník mající na starosti stříbrné nádoby, číšník, kráječ a trabanti, kteří při jídle obsluhovali, a někteří z nich hlídali vchodové dveře, a také kaplani se svými pomocníky, kteří sloužili při mši. Všichni muži však museli po vykonání služby okamžitě odejít – výjimku tvořil pouze hofmistr, který zde směl přenocovat společně se svou ženou. Pokud by však byl svobodný nebo by jeho žena nebyla přítomna, musel i on v osm hodin večer fraucimor opustit.²⁶ Neměly sem však bez povolení přístup ani žádné jiné ženy, které nebyly jmenovitě uvedeny v seznamu, protože, jak pramen výslovně uvádí, „z toho mnoho řečí pochází“.²⁷ Všichni ostatní členové dvora museli čekat před komnatami dam, až bude třeba jejich služeb a budou zavoláni. Služebníkům, kteří byli neustále připraveni na zavolání hofmistryně přijít a k nimž patřil dveřník, číšník a komorník nad stříbrem, byla u dolního vchodu vyhrazena místnost a opatřena zvonkem.²⁸

²¹ Paula von Firmian a Elisabeth von Firmian – Cod. 2470/II, f. 1v.

²² Cod. 2470/II, f. 3r.

²³ Bartolomäus von Firmian – Cod. 2470/II, f. 10r. K této osobnosti MANNFRED HOLLEGER, *Maximilian I. und die Entwicklung der Zentralverwaltung am Hof und in den österreichischen Erbländern von 1510 bis 1519*, Graz 1983 (diss.), s. 213–214.

²⁴ Cod. 2470/II, f. 10r–17r.

²⁵ Řád zmiňuje také existenci dolního vchodu, hlídaného trabanty – Cod. 2470/II, f. 13r.

²⁶ Cod. 2470/II, f. 28r. K tomu srov. A. GATT, *Der Innsbrucker Hof*, s. 16; P.-J. HEINIG, *Umb merer zucht*, s. 315.

²⁷ Cod. 2470/II, f. 6v, 35v.

²⁸ Cod. 2470/II, f. 28r.

Život ve fraucimoru podléhal – nebo spíše měl podléhat – pevným pravidlům. Důležitými časovými body bylo ranní a večerní jídlo. Stolování bylo obřadem v pravém slova smyslu a systém, podle něhož probíhalo, byl vypracován do nejmenších podrobností.²⁹ Po ranní mši, která končila v sedm hodin, usedly obě princezny za dohledu a asistence hofmistra k jedné tabuli a dvorní dámy k dalším třem stolům podle přesně definovaného zasedacího pořádku – u dvou stolů urozené komorné a u jednoho neurozené. Muži stolovali odděleně v prostorách pod fraucimorem celkem u čtyř stolů, a to až poté, co se najedly dámy. Důvodem tohoto časového posunu byla nejen skutečnost, že někteří z nich při jídle ženy obsluhovali nebo museli být k dispozici pro zajištění nerušeného stolování, ale také to, že rozdělování a servírování jídla se dalo podle důmyslně propracovaného systému, který přesně odrážel společenskou hierarchii zúčastněných osob. Podle dvorského řádu se zdá, že menu, jež bylo připravováno v obou kuchyních pro princezny, si určovaly obě dívky samy – pravděpodobně za asistence hofmistryně (ryby, drůbež, zvěřina, chléb, k tomu víno). To, co obě dívky nesnědly, bylo servírováno poté na stůl urozených dvořanů, u něhož jedl kráječ, sklepník, stabelmeister, komorník nad stříbrem, dveřník a číšník. V případě, že však pánům tyto zbytky nestačily, mohli si poslat do kuchyně ještě pro jeden nebo dva další chody teplého jídla. To, co zůstalo po skončení jídla dvořanů, šlo dále na stůl pážat (šlechtických chlapců) a knechtů. Také ti si ale mohli ještě v kuchyni objednat jedno teplé jídlo na přilepsenou. Dvorní dámy měly předepsáno celkem pět chodů a k tomu příslušné množství vína, jež povolovala hofmistryně. U tabule byly obsluhovány trabanty.³⁰ Zbytky z jejich stolu pak dostávala dvorská čeleď (knechti a trabanti) a také oni měli nárok v případě potřeby ještě na jedno jídlo. U dalšího stolu jedli kaplani a úředníci na dvoře, kteří dostávali ráno a večer čtyři chody. Personál starající se o koně směl jíst pouze ve stájích (ráno čtyři chody, večer tři) a rovněž čeleď v kuchyni nesměla opustit ani v době jídla své pracoviště. A konečně hofmistr měl svůj samostatný stůl a bývalo zvykem, že k němu zval i případné hosty, kteří zavítali na dvůr.³¹ Z jiné části rukopisu je zřejmé, že o návštěvy nebylo na innsbruckém dvoře nouze. Obě princezny byly zřejmě velmi společenské a trávily také hodně času lovem v doprovodu hostů. Počet lidí, kteří se na dvoře stravovali, se pohyboval od 190 do 290.³²

Když bylo stolování u konce, rozloučily se dvorní dámy s Annou a Marií. Obřad, během něhož se obracely čelem k princeznám, probíhal zřejmě tiše a podle pokynů hofmistryně buď vsedě, nebo ve stoje a dívky z fraucimoru při něm byly seřazeny podle stupně urozenosti. Toto pořadí bylo zachovááno při všech důležitých situacích, jež ceremoniální protokol řešil – například pokud princezny přijímaly ve svých komnatách důležité návštěvy, ale také při všech vycházkách či vyjíždkách na koni, při cestě do kostela a při lovu, tedy na veřejnosti.³³

Po ranním jídle byly prostory fraucimoru uzavřeny a dívky se věnovaly činností, které stanovovala hofmistryně. Velký důraz byl kladen na výuku dvorních dam, protože hlavním smyslem jejich pobytu na dvoře bylo osvojení dvorních mravů a ceremoniálního protokolu. Učily se tedy především základům společenského chování, kam pat-

²⁹ Cod. 2470/II, f. 21v–27r.

³⁰ Cod. 2470/II, f. 12v–13r.

³¹ Cod. 2470/II, f. 21v–27r.

³² Cod. 2470/II, f. 54–63v.

³³ Cod. 2470/II, f. 31v, 33r.

řil i tanec, ale musely zvládnout také ženské ruční práce, například vyšívání, a jízdu na koni.³⁴ K jídlu se podávala během dne polévka a dostatek nápojů podle pokynů hofmistryně.³⁵ Program končil zhruba hodinu před večeří, aby se dívky mohly připravit k dalšímu stolování. To bylo organizováno podobně jako ranní jídlo a poté museli všichni členové dvora, kteří nebyli součástí fraucimoru, jeho prostory opustit a všechny vchody zůstaly celou noc uzamčeny. Na noc se všem ještě přidělovaly nápoje. Tento „schlaftrunk“ nebyl v případě dvorních dam blíže specifikován, muži však dostávali víno a ti níže postavení, kteří se nezúčastňovali stolování, ještě navíc chléb.³⁶

K ceremoniálu patřila i řada důležitých detailů. Pokud chtěly princezny přijmout pánskou návštěvu, ať již některého vyslance, šlechtice, jiného člena dvora nebo cizího muže, mohly tak učinit pouze se svolením hofmistra. Host směl vstoupit až hodinu po ranním jídlu a zdržovat se pouze v místnosti, kterou mu tento nejvyšší úředník určil. Prostory fraucimoru musel opustit hodinu před večerním jídlem.³⁷ O značné pravomoci hofmistra svědčí i to, že bez jeho vědomí nesměl být do dámských komnat doručen žádný dopis či vzkaz a ani poslán ven.³⁸ K dalším omezením patřil zákaz rychlé jízdy na koni, aby se předešlo nehodám. Při vyjíždkách byly obě princezny doprovázeny opět hofmistrem a ještě dalšími členy dvora (celkem asi pět mužů), o bezpečnost dvorních dam dbal při jízdě knecht.³⁹ Pokud byly dvorním dámám pořizovány nové šaty a boty (měly na ně nárok dvakrát ročně),⁴⁰ dostavil se do fraucimoru krejčí a švec a v místnosti k tomu vyhrazené mohl dívky změřit – avšak pouze za účasti nejvyšší hofmistryně.⁴¹

Celý systém tedy směřoval k tomu, aby žádná z dívek nebyla ani na okamžik sama, a tak nebyla vystavena jakémukoli nebezpečí či kontaktu s osobami, které by jí mohly způsobit společenskou, či dokonce tělesnou újmu. Přísně střežené a často do nejmenších detailů zorganizované soukromí tak budí na první pohled dojem luxusního vězení bez možnosti žít svůj vlastní privátní život. Řád však plnil i zcela praktickou roli – snažil se eliminovat možné konflikty uvnitř dvorské společnosti, a to dokonce i mezi princeznami. Z textu zcela jasně vyplývalo, že hierarchicky nejvýše stála Anna, která byla vzhledem ke svému formálnímu zasnoubení s císařem Maxmiliánem I. titulována jako „kayserin“, a proto byla vždy uváděna na prvním místě. Druhá v pořadí byla Marie s titulem „königin“ a konečně nejnižší z nich princezna Kateřina ve funkci dvorní dámy. Mnohé poznámky navíc vypovídají o úmyslu redukovat zřejmě dosti vysoké výdaje dvora.

Otázkou samozřejmě je, nakolik se předpisy v innsbrucké rezidenci dodržovaly. Záleželo jistě na důvtipu a temperamentu obou princezen a jejich dvorních dam, zda se tomuto řádu podvolily. Zatímco o Anně Jagellonské bylo známo, že byla spíše tichá a pokorná a pravděpodobně nepůsobila problémy, o Mariině nezkrotné povaze

³⁴ Rukopis neinformuje o tom, že by na dvoře působil preceptor, který by dívky vzdělával. Není vyloučeno, že tato činnost byla vyhrazena kaplanům.

³⁵ Cod. 2470/II, f. 25v.

³⁶ Cod. 2470/II, f. 26r.

³⁷ Cod. 2470/II, f. 30v–31r, 32v.

³⁸ Cod. 2470/II, f. 6v.

³⁹ Cod. 2470/II, f. 33r–33v.

⁴⁰ Obě panovnice a také jejich hofmistryně si mohly pořizovat oblečení podle potřeby a podle libosti. Všechny komorné dostávaly dvakrát ročně vlněné šaty a urozené dvorní dámy měly nárok také na šaty hedvábné – Cod. 2470/II, f. 7r.

⁴¹ Cod. 2470/II, f. 8r.

se dochovalo mnoho svědectví. Ještě v roce 1531, kdy jako šestadvacetiletá zastávala úřad španělské místodržící v Nizozemí, byla Karlem V. v dopisech napomínána, aby dodržovala dvorskou etiketu.⁴²

Druhý dvorský řád, který je dnes uložen ve Vídni, byl vydán v roce 1526 v Tübingen na rozkaz Ferdinanda a Anny, a to za zcela jiných okolností než předešlé pořízení.⁴³ V této době byla Anna již pět let provdána a její životní styl se radikálně proměnil. Jako arcivévodkyně rakouská často přebírala vládařské povinnosti svého manžela Ferdinanda I., který byl prakticky neustále na cestách, ale také mnohdy spolu s ním měnila místo pobytu. Organizace jejího dvora i předepsaný ceremoniál musel nastalé změny reflektovat. Bezprostředním popudem k vydání nového pořádku pro její dvůr však byl očekávaný příchod prvního dítěte – dcera Elisabeth se narodila 9. června 1526 v Linci.⁴⁴

Poměrně stručný dokument je rozdělen tématicky a jednotlivé oddíly řazeny podle stupně důležitosti. Úvodní část obsahuje ustanovení, jejichž smyslem bylo především chránit soukromí a bezpečnost arcivévodkyně a očekávaného dítěte, ale také formálně potvrzovala její výsostné společenské postavení ve vztahu k ostatním členům dvora. Na rozdíl od ustanovení dřívějšího řádu byl přístup do jejich komnat vyhrazen pouze nejvyšší hofmistryni a několika dvorním dámám šlechtického původu (tzv. Kammerfrauen a Kammerjungfrauen). Ostatní ženy z fraucimoru musely čekat v předpokojí na rozkaz panovnice nebo její hofmistryně, a teprve poté jim bylo dovoleno vstoupit. Za jejich chování byla zodpovědná podhofmistryně, která jejich službu organizovala. Řád se zmiňuje i o pradelně a dalším ženském personálu, jemuž byl přístup do komnat arcivévodkyně zakázán.⁴⁵

Stejně omezení platilo i pro veškerý mužský personál. Dveřník, komorník a jejich pomocníci museli stát připraveni u dveří do fraucimoru a čekat na pokyn některé z komorných. Ty vlastně zprostředkovávaly veškerý kontakt s okolním světem, tzn. přinášely jídlo, pití a ostatní potřeby a podle nutnosti také vše z Anniných komnat odnášely. Řád se také výslovně zmiňuje o tom, že dosavadní úkoly komorního sluhu (Kammerknecht) přebírají v pokojích panovnice dvě komorné.⁴⁶

Také práce dvorského sekretáře dostala nová pravidla. Bez vědomí panovnice a nejvyššího hofmistra nesměli prakticky vyhotovit a zpečetit žádný typ písemnosti.⁴⁷ Pokud se však chtěl někdo na Annu obrátit s prosbou či stížností, měl svou záležitost nejprve projednat s hofmistrem, aby arcivévodkyně nebyla zbytečně obtěžována.⁴⁸

⁴² CHRISTINA HOFMANN, *Das Spanische Hofzeremoniell von 1500-1700*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1985, s. 72.

⁴³ „Vermerckht ain ordnung, so aus bevelch baiden Fl^o. DI. unnsers G^{ten} herren und unnsere G^{ten} frauen etc. zu Tübingen beschehen, den nach folgunden artikhelten unwidersprechenlichen, sonnder ein jedes bey straff und ungnad nachkhumben und also volzogen sollt werden, wie hernach volgen wirdt“ – Wien, Hofkammerarchiv, Niederösterreichische Herrschaftsakten (NÖHA) W-61/A 36/A, [květen] 1526, Tübingen, f. 98–105v. Jedná se zřejmě o opis, neboť dokument není ani podepsán, ani zpečetěn.

⁴⁴ FRANZ BERNHARD VON BUCHHOLTZ, *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*, díl 8, Wien 1838, s. 698; BRIGITTE HAMANN, *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon*, s. 87, uvádí jako datum narození 9. červenec 1526.

⁴⁵ NÖHA W-61/A 36/A, f. 98r.

⁴⁶ NÖHA W-61/A 36/A, f. 98v.

⁴⁷ NÖHA W-61/A 36/A, f. 98v.

⁴⁸ NÖHA W-61/A 36/A, f. 100v.

Další body dokumentu určovaly pravidla, podle nichž se na dvoře stolovalo. Stejně jako předešlý řád obsahoval i tento přesný zasedací pořádek a stanovoval posloupnost, podle níž jedly nejprve osoby urozené a výše postavené, a ti ostatní dostávali pouze zbytky z jejich tabule. Ten, kdo nebyl uveden na seznamu, nesměl vstoupit po dobu jídla do místnosti. Ve fraucimoru, kde se stravovalo kolem 40 lidí, byly celkem tři tabule, z nichž u první jedla hofmistryně a podhofmistryně a vybrané komorné z řad šlechty. Druhý stůl byl určen pro ostatní komorné a páže a třetí pro jejich služebné, pomocnice, trpaslici a „bláznivou ženu“. Na tuto třetí tabuli přicházely zbytky ze stolu hofmistryně.⁴⁹ Pokrmy servírovali dva služebníci, kteří byli zodpovědní za to, že jídlo z kuchyně se dostane v pořádku na tabule ve fraucimoru a že je nikdo neodnese. Také přinášení nápojů ze sklepa bylo pečlivě zorganizováno. Byl za ně zodpovědný topič, jehož úkolem také bylo vrátit všechno, co z nápojů na stolech zbylo, zpět do sklepa.⁵⁰ Během stolování hlídal dveře trpaslík a nikoho, kdo nebyl na seznamu těch, kteří se ve fraucimoru stravovali, tzn. ani žádného dalšího člena dvora Anny, sem nesměl vpustit. Bezpečnost a klid při jídle zajišťoval dále portýr, který hlídal „bránu“, tzn. zřejmě dolní vchodové dveře. Muži, kteří obsluhovali nebo hlídali při jídle ve fraucimoru a byli označováni jako „nachesser person“, přicházeli ke svému stolu až poté, co dámy dojedly.⁵¹

Zcela odděleně v komoře pro stříbrné nádoby a v místnosti určené pro nosiče jídla – tedy mimo prostory fraucimoru – jedli nejvyšší hofmistr dvora společně s podhofmistrem a šacmistrem. Záleželo na hofmistrovi, jaké jídlo se bude podávat, a zda u jeho stolu budou jíst ze stříbrného nádobí také „stabelmaister“ a další služebníci u tabule.⁵²

Následující částí textu si všímají provozu v kuchyni a spižárně, ve sklepích, komoře, kde byly uloženy svíce, a ve stájích a vymezují přesně úkoly jednotlivých členů dvora, kteří zde byli zaměstnáni, a také označují osoby zodpovědné za plnění a kontrolu jejich povinností. Stejně jako v případě řádu z roku 1519 i zde byl nejvyšším správním úředníkem dvora hofmistr, podřízený přímo panovnici. Ustanovením, jež měla nejen správně organizační, ale také ekonomický charakter, věnovali Ferdinand a Anna velkou pozornost a pomocí různých nařízení a zákazů se snažili omezit výdaje na vedení dvora – například zákazy plýtvání potravinami, vínem a svícemi, zákazem vstupu do kuchyně nepovolaným osobám, aby se předešlo krádežím, atd.⁵³ Poslední stránky dokumentu jmenovitě uvádějí seznam výdajů, které by bylo možné zcela zrušit, či alespoň podstatně snížit.⁵⁴

Jediným bodem řádu z roku 1526, který si všímá očekávaného potomka, je ustanovení, že dvůr pro děti („jungist statt“) má být zřízen v innsbrucké rezidenci.⁵⁵

⁴⁹ NÖHA W-61/A 36/A, f. 98v-99r.

⁵⁰ NÖHA W-61/A 36/A, f. 99r-99v.

⁵¹ NÖHA W-61/A 36/A, f. 99v-100r.

⁵² NÖHA W-61/A 36/A, f. 100r.

⁵³ NÖHA W-61/A 36/A, f. 100v-103v.

⁵⁴ NÖHA W-61/A 36/A, f. 104v-105v.

⁵⁵ NÖHA W-61/A 36/A, f. 100r.

Závěr

I když nás dvorské řády neinformují o tom, jaké ceremoniální zásady měly být dodržovány při mimořádných příležitostech, tzn. netýkají se ani slavností spojených s rodinnými či státnickými událostmi na dvoře, ani obřadů během církevního roku, přesto nám poskytují cenné doklady o některých aspektech života urozených žen a o provozu na jejich dvoře na počátku 16. století. Je patrné, že snaha o obřadnost a důraz na rituály ovládla privátní sféru a spoutala často i intimní okamžiky života ženy, jak to odpovídalo francouzsko-burgundskému dvorskému ceremoniálu, který se postupně během 15. a 16. století rozšířil po Evropě a ovlivnil dvorský ceremoniál především ve Španělsku, ale také v římsko-německé říši, rakouských a českých zemích a v Polsku.⁵⁶ Jeho charakteristickým rysem bylo zahrnutí všech členů dvora do systému provozu a důmyslná provázanost všech úrovní a sfér dvorského života. Při kodifikování norem, jimiž se chování žen mělo řídit, sehrála svoji roli nejen snaha o demonstraci jejich společenského postavení, ale ve svých důsledcích měly především praktický význam.

Z textu obou řádů si lze částečně utvořit představu o tom, jak byl fraucimor prostorově organizován. Dokumenty z počátku 16. století potvrzují především domněnky o rozdělení panovnické rezidence na dvě části, z nichž jedna byla určena pro panovníka a jeho dvůr a druhá pro jeho manželku s doprovodem. Komnaty fraucimoru bývaly umístěny, jak vyplývá z popisu, v patře nad prostorami mužské části jejího dvora. Organizace rezidenční stavby tak současně vyjadřovala i společenskou hierarchii jejích obyvatel a navíc chránila ženy před možným nebezpečím zvenčí. Tato ochrana byla dále zajišťována systémem několika hlídaných vchodů. Hlavní vstup byl v přízemí a několik dalších vchodových dveří, odpovídajících sociální stratifikaci dvora, se nacházelo v patře fraucimoru. Vlastní prostory byly dále děleny podle účelu, k němuž měly sloužit. Byla zde část určená pro intimní sféru panovnice, tzn. její soukromé komnaty, před nimiž byly umístěny pokoje, kde čekaly na rozkazy šlechtičny z jejího užšího doprovodu. Ve fraucimoru lze dále předpokládat obytné místnosti pro dvorní dámy a především větší prostory – sály, kde se jedlo a vedl společenský život a které sloužily jako komunikační centrum. Důležitým spojením mezi fraucimorem a ostatní částí dvora byl zvon, umístěný u vchodových dveří.

Oba citované prameny se od sebe odlišují nejen datem a místem svého vzniku, ale především – a v tom jsou pro nás cenné – okolnostmi, za nichž byly sepsány, protože každý z nich sleduje jinou životní fázi a situaci, v níž se Anna Jagellonská nacházela.

První ceremoniální řád je svým obsahem zaměřen na výchovu a ochranu mladé neprovdané dívky, jejíž životní styl, spojený s výukou a zábavou, musel vydavatel řádu odpovídající za její bezpečnost a také budoucnost zohlednit. Žádná z žen, které byly v tomto dvorském řádu zmíněny, neměla prakticky žádné soukromí, tzn. byla neustále pod dohledem náležitě instruovaného personálu. Z textu je dále patrné, že všechny

⁵⁶ K problematice recepce burgundského dvorského systému a jeho ceremoniálu srov. zejména WERNER PARAVICINI, *The Court of the Dukes of Burgundy - A Model for Europe?*, in: *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450-1650*, (edd.) Ronald G. Asch, Adolf M. Birke, London 1991, s. 69-102; CHRISTINA HOFMANN-RANDALL, *Die Herkunft und Tradierung des Burgundischen Hofzeremoniells*, in: *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, (ed.) Jörg Jochen Berns, Tübingen 1995, s. 150-156. K tomu také srov. burgundské dvorské řády – *Die Hofordnungen der Herzöge von Burgund*, díl 1: *Herzog Philipp der Gute 1407-1467*, (edd.) HOLGER KRUSE, WERNER PARAVICINI, Ostfildern 2005.

dámy žily v úzkém každodenním kontaktu a podle potřeby mohly komunikovat i s okolním světem, neboť komnaty fraucimoru mohly být za určitých podmínek přístupné i lidem zvenčí. Pravidla respektující hierarchii uvnitř fraucimoru však dávala navíc oběma princeznám možnost ovlivňovat náplň svého individuálního programu a mnohdy rozhodovat o činnosti svých dvorních dam.

Rád druhý již svým obsahem respektuje společensky vysoce postavenou ženu dodržující nejen panovnické a manželské povinnosti, ale chystající se v blízké budoucnosti naplnit i poslání mateřské. V rozhodování o svém programu byla do jisté míry soběstačná a odpovědná pouze svému manželovi, panovníkovi. Stejně jako v případě prvního řádu, i v roce 1526 můžeme pozorovat z textu snahu o maximální funkčnost a efektivní provoz jejího dvora. Jeho nejdůležitějším smyslem však byla ochrana soukromí a společenské vymezení, založené na značném stupni distance mezi ní a sociálním okruhem, který ji obklopoval. Tento odstup mohl ve svých důsledcích směřovat až k její společenské izolaci, zasazené navíc do prostředí spoutaného každodenními obřady a rituály.

Das Privatleben als Zeremonie

Rituale und Zeremoniell am Hof der Anna Jagiello

Jaroslava Hausenblasová

Wichtige Informationen zur Kenntnis des Zeremoniells an weiblichen Höfen liefern zwei Hofordnungen der Anna Jagiello (1503–1547). Durch ihre Analyse kann man teilweise die Fragen beantworten, nach welchen Grundsätzen die Regeln der Zeremonien kompiliert wurden, mit welchen Symbolen sie die gesellschaftliche Stellung der Frauen ausdrückten und wie sie sich im Alltagsleben widerspiegeln und weiterentwickelten.

Die erste Hofordnung wurde auf Anregung Karls V. 1519 für den gemeinsamen Hof der Prinzessinnen Anna Jagiello und Maria von Habsburg in Innsbruck verfasst, wo diese nach den Übereinkommen des Wiener Kongresses (1515) lebten und auf ihre geplanten Eheschließungen warteten. Ihrem Inhalt nach ist diese Quelle auf Ausbildung und Schutz der jungen unverheirateten Mädchen ausgerichtet, deren mit Unterricht und Vergnügen verbundener Lebensstil vom Verfasser der Ordnung berücksichtigt werden musste. Die einzelnen Abschnitte des Textes behandelten das System der sozialen Kommunikation am Hof, die räumliche Gliederung des Frauenzimmers und das tägliche Programm einschließlich des Tafelns, das immer – ebenso wie die übrigen Tätigkeiten – nach einer fest definierten Ordnung verlaufen sollte. Die in dieser Hofordnung erwähnten Frauen besaßen praktisch keinerlei Privatleben, d.h. sie standen ständig unter der Aufsicht des entsprechend instruierten Personals.

Die zweite Ordnung von 1526, deren Entstehung Anna als österreichische Erzherzogin gemeinsam mit ihrem Gatten Ferdinand I. von Habsburg initiierte, respektierte ihrem Inhalt nach bereits die gesellschaftlich hochgestellte Frau, die nicht nur Herrscher- und Ehepflichten einzuhalten hatte, sondern sich in naher Zukunft auch anschickte, Mutter zu werden. Ebenso wie im Fall der ersten Ordnung lässt sich im Text von 1526 der Versuch beobachten, maximale Funktionalität und effektiven Betrieb ihres Hofes sicherzustellen. Der wichtigste Sinn der Hofordnung lag jedoch im Schutz des Privatlebens und in der gesellschaftlichen, auf einer erheblichen Distanz zwischen Anna und den übrigen Hofstaatsmitgliedern basierenden Abgrenzung. Diese Distanz mochte in letzter Konsequenz bis zur gesellschaftlichen Isolation führen, die zudem in ein durch tägliche Zeremonien und Rituale gefesseltes Umfeld eingebunden war.